

ŠTÍPANÁ A BROUŠENÁ KAMENNÁ INDUSTRIE ZE SÍDLIŠTĚ KULTURY S MORAVSKOU MALOVANOU KERAMIKOU V KUŘIMI, OKR. BRNO-VENKOV

KNAPPED AND POLISHED STONE INDUSTRY FROM THE SITE OF THE MORAVIAN PAINTED WARE CULTURE AT KUŘIM, BRNO-VENKOV DISTRICT

MARTIN KUČA

Abstract

Polycultural locality in Kuřim with prevailing Neolithic settlement was partly excavated in rescue research, which was carried out by Ústav archeologické památkové péče Brno. Moravian Painted Ware Culture represents insignificant component of this settlement. The excavated pottery was chronologically classified into the end of its earlier phase. Regarding objects, there was gained not a very large collection of chipped and polished stone industry. The results of analysis of stone industry contribute to mapping of distribution network of stone material during Neolithic in the north of Brno, mainly in relation to Boskovická brázda, which was an important long-distance communication in prehistory.

Keywords

Neolithic, Moravian Painted Ware Culture, knapped stone industry, polished stone industry

I. Úvod

Sídliště kultury s moravskou malovanou keramikou (dále MMK) ze závěru jejího staršího stupně v Kuřimi, v trati „Záhoří do klínů“, bylo zčásti exkavováno záchranným výzkumem v letech 1996 až 1997 (viz příspěvek E. Kazdové v předchozí studii s dalšími podrobnostmi). Jedná se o polykulturní lokalitu (převážně kultura s lineární keramikou (dále LnK), s jistou mírou nejistoty také několik objektů kultury středodunajských popelnicových polí; Čižmář, Dočkalová 2007, 118–119; Kazdová, 2013). Kultuře s moravskou malovanou keramikou je přisuzováno 6 objektů, celkem byla předběžně determinována v 10 objektech spolu s kulturou s lineární keramikou (Bálek, Matějčková 1999, 281). Při revizi jich bylo identifikováno devět (tab. 1; obr. 1). Podle relativní chronologie jsou objekty kultury s LnK datovány do jejího II. a III. stupně (Bálek et al. 2000; Čižmář 1998).

Ve studii E. Kazdové je podrobněji vyhodnocen především keramický soubor z objektu 168. Tento příspěvek z makroskopického hlediska zhodnocuje nepočetnou kolekci štípané (ŠI) a broušené kamenné industrie ze stejného objektu, ale v celkovém hodnocení reflektuje i několik kusů z dalších objektů. Početná štípaná kamenná industrie z objektů kultury s lineární keramikou byla již publikována (cf. Matejčuková 2008, 224–228).

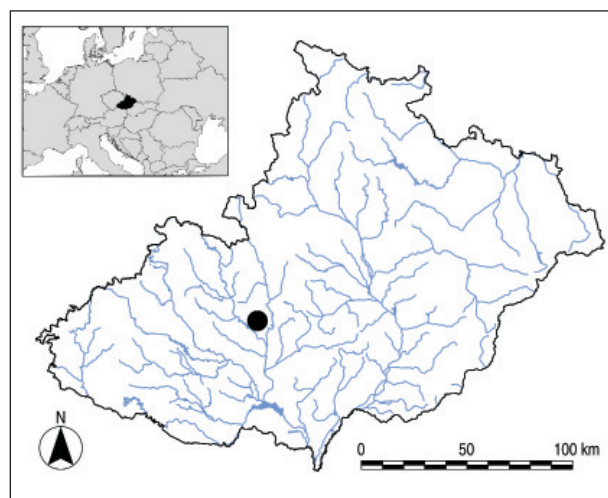
II. Pramenná základna

Podle předběžného datování E. Kazdové byly zprvu objekty datovány do fáze Ib kultury s MMK (cf. Bálek et al. 2000, 8), což bylo toutéž autorkou později přehodnoceno (Kazdová, 2013).

Z některých objektů nepochází téměř žádný keramický materiál, což přímou úměrou platí i o přítomnosti kamenné industrie v jednotlivých objektech (tab. 1). Dále objekt číslo 168, který je co do počtu kamenné industrie nejpočetnější, obsahuje i keramiku kultury s LnK. Ze 148 kusů jí náleží 15. Tato fakta snižují vypovídací schopnost materiálu, rovněž k tomu přispívá celkově nízký počet artefaktů.

III. Štípaná kamenná industrie

Celkem bylo analyzováno 51 kusů štípané kamenné industrie (obr. 2). Kamenný inventář z objektu 144 bohužel nebyl k dispozici.

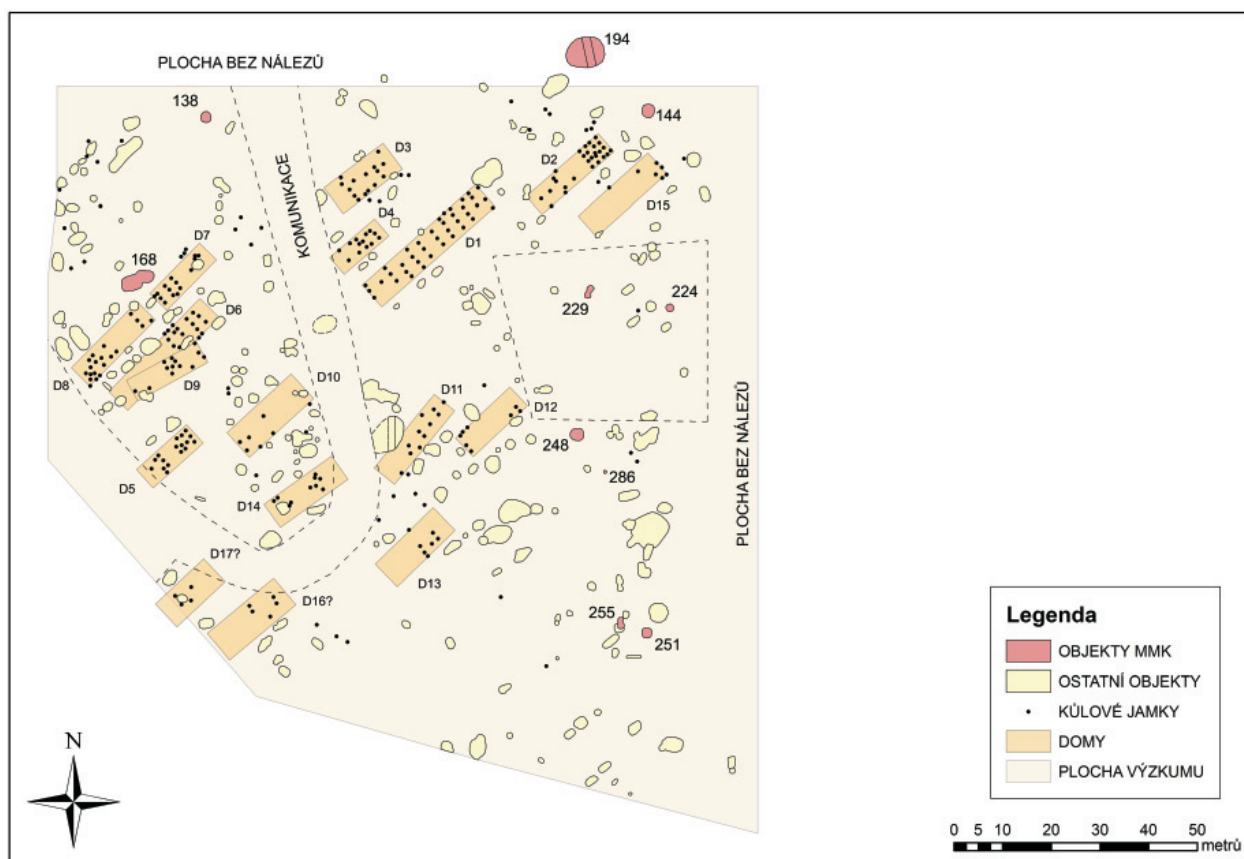

Poloha studovaného mikroregionu na mapě Moravy.
Location of the study area on a map of Moravia.

číslo objektu	rozměry (cm) d x š x hl	typ objektu	datování	kamenná industrie	
				štípaná	broušená
1/96-138	200 (?) x 150 (?) x 40	?	MMK	0	0
1/96-144	270 x 230 (?) x 40	?	MMK	42	0
1/96-168	700 (?) x 280 (?) x 60	hliník	MMK+LnK	44	1
1/96-194	600 (?) x ? x 140	hliník	MMK	0	0
1/96-224	150 x 160 x ?	pec ?	MMK	0	0
1/96-229	260 x 120 (?) x 60	soujámí	MMK+LnK	2	0
1/96-248	140 (?) x 130 x 20	?	LnK, MMK	0	0
1/96-255	290 (?) x 170 (?) x 40	?	LnK, MMK	5	0
1/96-286	80 x 90 (?) x 90	?	LnK, MMK	0	0
Celkem				51	1

Tab. 1. Kuřim, okr. Brno-venkov. Tabulární přehled objektů kultury s MMK s hodnotami štípané a broušené kamenné industrie. Barevně odlišeny jsou zpracované objekty v tomto příspěvku.

Tab. 1. Kuřim, district Brno-venkov. Tabular overview of Moravian Painted Ware Culture objects with figures of chipped and polished industry. Objects, which are processed in this contribution, are colour coded.

Obr. 1. Kuřim, okr. Brno-venkov. Plán lokality s barevně odlišnými objekty kultury s moravskou malovanou keramikou. Digitalizace M. Hlavica.

Fig. 1. Kuřim, Brno-venkov district. The site plan with colour-coded objects of Moravian Painted Ware Culture. Digitized by M. Hlavica.

Otloukač z rohovce typu Krumlovský les (KL), varieta I, byl přiřazen k ostatní kamenné industrii a byl z rozboru vyloučen. Artefakty menší než 1 cm nebyly zaznamenány, což mohla zapříčinit i zvolená metodika výzkumu.

V surovinovém spektru převažuje rohovec typu Olomučany (25 kusů), následují rohovec typu Krumlovský les (KL; varieta I – 3 ks, II – 7 kusů), silicit krakovsko-čenstochovské jury (SKČJ; 5 kusů), čokoládový silicit (3 kusy), silicit glacigenních sedimentů (SGS) a obsidián (po 2 kusech). Po jednom artefaktu kolekci doplňují křídový rohovec, surovinově přesně neurčený kus (SKČJ/KL), typ křemičité zvětraliny (?) a přepálený kus (tab. 2).

Jádra sestávají z pouhých čtyř kusů. Tři z nich jsou z rohovce typu Olomučany a jeden z rohovce typu KL II. Celkově byla determinována nepravidelná jádra a jedno jednodstavové. Ve všech případech se jedná o těžené kusy, neobjevují se počátkové nebo jen připravené kusy. Jedna z neretušovaných čepelí měla lesk (SKČJ; obr. 2: 7). Nejpočetnější skupinu představovaly úštěpy, nástrojů bylo popsáno deset kusů.

Soubor nástrojů sestává z úštěpu s laterální retuší na ventrální straně (obr. 2: 9), jádrovitého kusu upraveného snad na hrubé škrabadlo, čepelového škrabadla (obr. 2:10), škrabadla na úštěpu (obr. 2: 11), čepel s příčnou retuší a leskem (obr. 2: 6), tři trapéz s leskem (obr. 2: 2, 3, 5), z nichž jedna spíše připomíná kruhovou úseč (obr. 2: 2), dále se objevily příčná retuš a zlomený vrták (obr. 2: 1).

Jeden artefakt s místní retuší nebyl zařazen mezi nástroje.

IV. Broušená kamenná industrie

Studie E. Kazdové (2013) uvádí v objektu 168 dva kusy broušené kamenné industrie, při revizi byl identifikován pouze jeden kus. V dalších objektech kultury s MMK broušená industrie zaznamenána nebyla.

Jedná se o tenký zlomek podélného tvaru z kopytovitého klínu. Jeho délka činí 9,2 cm. Po surovinové stránce lze artefakt určit jako metabazit typu Jizerské hory.

V. Diskuse

Soubor štípané kamenné industrie kultury s MMK z Kuřimi je nepočtený. Svým charakterem (suroviny, technologie a typologie) výrazně nevybočuje z dosavadního stavu poznání industrie v kultuře s MMK na Brněnsku. Pouze převaha rohovce typu Olomučany, které jsou spíše vázány na kulturu s LnK (cf. Kuča 2008, 97), není obvyklá; ve velmi početné kolekci z osídlení kultury s LnK z kuřimské lokality (2418 kusů) tvoří téměř 95 % (Matejčicová 2008, tab. 164). Tento rohovec se také mohl dostat do objektů kultury s MMK např. jako intruze nebo se jednalo o sekundární využití suroviny ze staršího osídlení místa. U surovin ze vzdálenějších oblastí téměř postrádáme doklady jejich zpracování na lokalitě (jádra, úštěpy). Blíže neurčená křemičitá zvětralina může náležet do jedné ze skupin křemičitých hmot, které se na jižní a jihozápadní Moravě vyskytují (Kuča, Bartík 2012). Zapůjčení artefaktu k podrobnější analýze však v době zpracování nebylo možné.

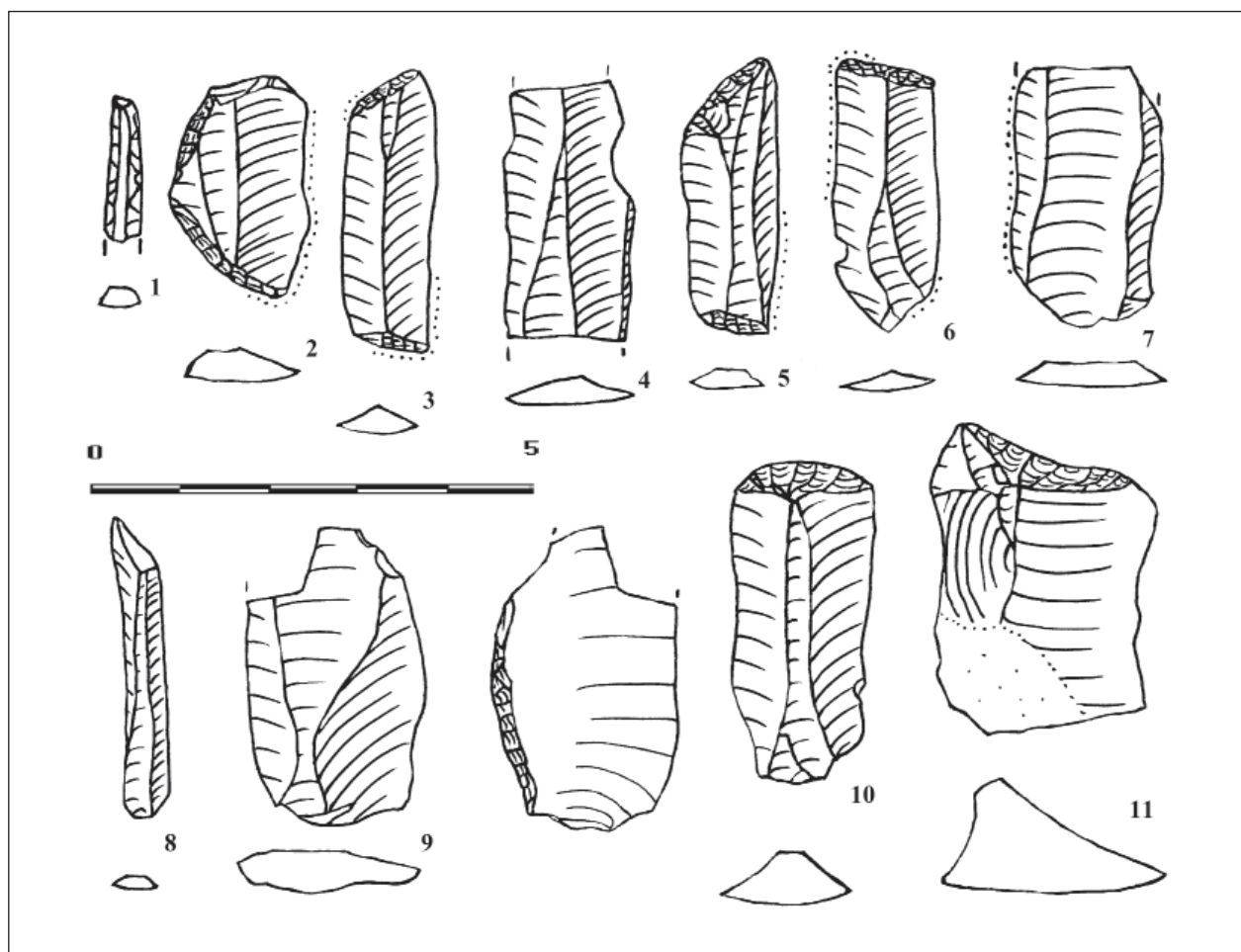
Vzhledem k početně naprosto nesourodým kolekcím kultur s lineární a moravskou malovanou keramikou z kuřimské lokality se nepřistoupilo k jejich vzájemné komparaci.

Analyzovaných stratifikovaných souborů ŠI kultury s MMK z Brněnska není mnoho. Z fáze Ic je nejpříhodnější lokalitou Bystrc – „Zadní dlouhé“, která je monokulturní (Rakovský 1985; Přichystal 1988; Kuča 2009). Zde převažuje rohovec typu Krumlovský les a celkově je spektrum surovin chudší než v Kuřimi. Importované suroviny byly zaznamenány v pomíjivém zastoupení (cf. Přichystal 1988, tab. 1). V povrchové kolekce z lokality pochází z povrchových sběrů navíc i čokoládový silicit a křídový rohovec (Kuča 2009, 243). Obsidián, krakov-

surovina	jádro	čepel	úštěp	nástroj	celkem
rohovec typu Olomučany	3	1	18	3	25
rohovec typu Krumlovský les, varieta II	1	2	2	2	7
silicit krakovsko-čenstochovské jury	0	2	1	2	5
čokoládový silicit	0	1	1	1	3
rohovec typu Krumlovský les, varieta I	0	1	2	0	3
obsidián	0	2	0	0	2
silicit glacigenních sedimentů	0	1	1	0	2
SKČJ/KL	0	0	0	1	1
křídový rohovec	0	0	1	0	1
křemičitá zvětralina ?	0	0	1	0	1
přepálený artefakt	0	0	0	1	1
Celkem	4	10	27	10	51

Tab. 2. Kuřim, okr. Brno-venkov. Objekty s nálezy kamenné štípané industrie kultury s moravskou malovanou keramikou.

Tab. 2. Kuřim, Brno-venkov district. Objects of chipped stone industry within Moravian Painted Ware Culture.

Obr. 2. Kuřim, okr. Brno-venkov. Výběr štípané kamenné industrie. SKCJ/KL – surovina nejasného určení; silicit krakovsko-čenstochovské jury nebo rohovec typu Krumlovský les.

Fig. 2. Kuřim, Brno-venkov district. The selection of chipped stone industry. SKCJ/KL – the material of unclear classification; the Kraków-Czenstochova Jurassic-type flint, the Krumlovský les-type chert.

ský silicit a čokoládový silicit jsou poměrně hojně zastoupeny také na další lokalitě fáze Ic kultury s MMK v Mokré (Šebela – Kuča 2004). Malý povrchový soubor štípané industrie z lengyelského sídliště v Jinačovicích, které je předběžně datováno do rozmezí fází Ic-IIa, je kuřimskému souboru podobný, jen s opačnou disproporcí hodnot rohoveců typu Krumlovský les a Olomučany (Kuča 2006, tab. 1). Z fáze Ic MMK jsou ve vzdálenějších regionech zpracovány soubory z Jezeřan-Maršovic – „Na Kocourkách“ (Přichystal – Svoboda 1997; Oliva 2001) a z Pavlova – „Horního pole“ (rukopis autora). V prvním případě má tamní industrie výrazně výrobní ráz s důrazem na rohovec typu Krumlovský les, importy jsou zde zastoupeny jen minimálně. V Pavlově je podobně jako v Kuřimi velmi nízký počet štípané kamenné industrie. Zde ovšem byla zjištěna jen stopová přítomnost rohovec typu Olomučany a naopak několik artefaktů bylo zhotoveno z křemičité zvětraliny typu plazma.

Z mladšího stupně kultury s MMK pochází nevelká kolekce kamenná industrie z Lelekovic (Kuča et al. 2006). Ty jsou od kuřimské lokality vzdáleny asi 3 km. Zde převažují rohovec typu Krumlovský les a Stránská

skála. Posledně jmenovaná surovina však v kuřimském souboru zastoupena není, což stejnou měrou platí i pro křišťál.

Z celkového srovnání vyplývá, že skladba surovin štípané industrie z Kuřimi má mnoho společných rysů s dalšími soudobými lokalitami. Výraznější odlišnost spočívá v převaze rohovec typu Olomučany, což jak bylo uvedeno výše, může souviset se starším osídlením. Pro hlubší surovinovou i technologicko-typologickou analýzu je kolekce příliš nepočtená.

Ojedinelý artefakt broušené kamenné industrie zhotovený z metabazitu typu Jizerských hor je pravděpodobně intruzí ze staršího osídlení. Nasvědčuje tomu použitá surovina i typologické určení artefaktu.

VI. Závěr

Z devíti objektů kultury s moravskou malovanou keramikou bylo získáno pouhých 51 kusů štípané kamenné industrie a jeden kus broušené kamenné industrie, což ostře kontrastuje se situací z intenzivnějšího osídlení kultury s lineární keramikou. Drobné artefakty nebyly identifikovány, což mohlo být zapříčiněno metodikou výzkumu.

V surovinovém spektru převažují rohovce typu Olomučany, které dominují ve starší fázi osídlení lokality. Jejich zastoupení v mladší komponentě osídlení tím může být ovlivněno. Z blízkých zdrojů jsou výrazněji přítomny rohovce typu Krumlovský les, které jsou běžné v neolitických kolekcích na jižní a jihozápadní Moravě. Vzdálenější importované suroviny jako obsidián, silicit glacienních sedimentů, silicit krakovsko-česstochovské jury a čokoládový silicit jsou v souborech ze závěru staršího stupně kultury s moravskou malovanou keramikou běžné. Nejistá křemičitá zvětralina může souviset se skupinou křemičitých hmot, které mají svůj zdroj v nevelké vzdálenosti od lokality. Soudobé lokality mají podobný charakter surovinového složení štípané industrie. Výraznější odchylka je v kuřimské kolekci v početněji zastoupeném rohovci typu Olomučany, který rovněž patří mezi lokální zdroje suroviny. V technologickém spektru jsou determinovány všechny složky štípané industrie. Nepočtená jsou jádra, která jsou doložena v pokročilejším stadiu těžby.

Zlomek kopytovitého klínu z metabazitu typu Jizerské hory je spíše reliktem osídlení předešlé kultury s lineární keramikou. Jiné artefakty broušené kamenné industrie v lengyelských objektech nebyly zaznamenány.

Lokalita v Kuřimi se nachází při okraji Boskovické brázdy, která v pravěku plnila funkci nadregionální komunikace. Zde a v blízkém okolí je lokalizováno několik zdrojů kamenných surovin a především hustá síť neolitických lokalit, což svědčí o významu tohoto geomorfologického zlomového pásu mezi Moravským Krumlovem a Jevíčkem (cf. Kuča 2009a; Vích 2012). Komplexní zpracování neolitu v této oblasti je jedním z úkolů do budoucna a analýza hmotné kultury z dílčí lokality v Kuřimi k tomuto poznání přispívá.

Poděkování

Děkuji Bc. Davidu Humpolovi za zpřístupnění kolekce na pobožce ÚAPP Brno, v.v.i., ve Znojmě a Bc. Michalu Hlavicovi za digitalizaci plánu lokality.

Resumé

In the context of gradual processing of sites dated in transitional period of the first and second level of Moravian Painted Ware Culture (MPWC) there was performed a macroscopic analysis of chipped and polished stone industry from the Neolithic settlement in Kuřim, district Brno – venkov. Ceramic inventory was separately processed in previous contribution by E. Kazdová (printed in this issue). Very large stone industry from earlier LBK settlement has already been published (Matejčuková 2008). The collection of chipped pottery contains 51 items from 9 sites (Table 1, 2; Figures 1, 2). The prevailing stone is the Olomučany-type chert, which dominates (almost 95%) in previous settlement of LBK. The significant occurrence of this chert could be explained by closeness to its outcrops (about 10 km) as well as by its secondary usage or intrusions of older objects because a large number of Moravian painted potteries contained

the linear pottery material. Another relatively numerous material is the Krumlovský les-type chert, which is common in south and south-west Moravia in the spectrum of chipped industries during Neolithic. Remotely placed imported materials, such as obsidian, erratic flint, the Kraków-Czestochova Jurassic flint and chocolate silicite, occur in Kuřim collection as well. They appear in sets from the end of earlier stage of Moravian Painted Ware Culture quite often. Indefinite siliceous weathered stone can be related to a group of siliceous weathering products, with one of their sources being located nearby (Kuča, Bartík 2012). Comparison with contemporary sites in Bystrc (Přichystal 1988), Mokrá (Šebela, Kuča 2004), Jezeřany – Maršovice (Přichystal, Svoboda 1997; Oliva 2001), Jinačovice (Kuča 2006) and Lelekovice (Kuča et al. 2006) brought differences mainly in higher occurrence of chert, type Olomučany in Kuřim compared to other sites. From a technological point of view all components are determined, though cores are rare and already at mining stage. The collection of tools consists of a flake with lateral retouch at ventral side (Fig. 2: 9), a cored piece adapted probably for gross end scraper, a blade end scraper (Fig. 2: 10), an end scraper on a flake (Fig. 2: 11), a blade with transverse retouch and a sickle gloss (Fig. 2: 6), a triple trapeze with a sickle gloss (Fig. 2.2, 3, 5), one of them rather suggests circular segment (Fig. 2: 2). There also occurred a transverse retouch and a broken borer (Fig. 2: 1).

Polished industry is represented by just one fragment of shoe-adze from metabasites of the, Jizerské hory-type, which is evidently linked to linear pottery culture settlement.

The site in Kuřim is situated at the edge of Boskovická brázda, whose function in prehistory was to provide multiregional communication. There and in nearby surroundings are located several sources of stone material and especially dense network of Neolithic sites, which shows the importance of this geomorphological break between Moravský Krumlov and Jevíčko (cf. Kuča 2009a; Vích 2012).

Complex processing of Neolithic in this region is one of the objectives for future and the analysis of material culture from subsite in Kuřim contributes to this knowledge.

Literatura

- Bálek, M., Čížmář, Z., Geislerová, K. 2000:** Předběžná zpráva o záchranném archeologickém výzkumu neolitického sídliště v Kuřimi. In: Pavlů, I. (ed.): *In memoriam Jan Rulf. Památky archeologické, Supplementum* 13, 8–19.
- Bálek, M., Matějčuková, A. 1999:** Kuřim (okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů* 39, 280–281.
- Čížmář, Z. 1998:** Nástin relativní chronologie lineární keramiky na Moravě. *Acta Musei Moraviae, sci. soc.* 83, 105–139.
- Čížmář, Z., Dočkalová, M. 2007:** Pohřby dětí na moravských neolitických sídlištích. In: R. Tichý, (ed.):

- Otázky neolitu a eneolitu našich zemí 2006.* Archeologické studie Univerzity Hradec Králové 1. Hradec Králové, 117–122.
- Kazdová, E. 2013:** Moravská malovaná keramika ze sklonku staršího stupně z Kuřimi, okr. Brno-venkov. *Přehled výzkumů* 54-1, 57–65.
- Kuča, M. 2006:** Lengyelské sídliště v Jinačovicích, okr. Brno-venkov. *Jižní Morava* 42, 363–368.
- Kuča, M. 2008:** Exploitation of raw materials suitable for chipped stone industry manufacture in the Moravian Painted Ware Culture in the Brno region. *Přehled výzkumů* 49, 93–107.
- Kuča, M. 2009:** Brno (k. ú. Bystrc, okr. Brno-město). *Přehled výzkumů* 50, 243–244.
- Kuča, M. 2009a:** Neolitické osídlení jižní části Boskovické brázdy. Současný stav poznání podle průzkumu v letech 1999–2006. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* M 12-13, 23–48.
- Kuča, M., Bartík, J. 2012:** Příspěvek k problematice křemičitých hmot a v jejich využívání v neolitu na jižní a jihozápadní Moravě. *Přehled výzkumů* 53-1, 41–50.
- Kuča, M., Kovář, J., Nývtová Fišáková, M., Přichystal, A. 2006:** Lengyelské osídlení hradní ostrožny v Lelekovicích, okr. Brno-venkov. *Acta Musei Moraviae, sci. soc.* 91, 89–98.
- Mateiciucová, I. 2008:** *Talking stones: The Chipped Stone Industry in Lower Austria and Moravia and the Beginnings of the Neolithic in Central Europe (LBK), 5700–4900 BC.* Dissertationes archaeologicae brunenses/pragensesque 4. Brno.
- Oliva, M. 2001:** Sídlíště lidu s moravskou malovanou keramikou v okolí Krumlovského lesa a jejich štípané industrie. *Pravěk, Supplementum* 8, 197–231.
- Přichystal, A. 1988:** Petrografické studium štípané a broušené industrie z lokality s moravskou malovanou keramikou v Brně-Bystrci. In: J. Čížmářová, I. Rakovský. (eds.): Sídlíště lidu s moravskou malovanou keramikou v Brně-Bystrci. *Archeologické rozhledy* 40, 508–512.
- Přichystal, A., Svoboda, J. 1997:** Výroba štípané industrie na sídlišti kultury s moravskou malovanou keramikou v Jezeřanech-Maršovicích. *Přehled výzkumů* 38, 15–25.
- Rakovský, I. 1985:** *Morava na prahu eneolitu.* Rkp. kandidátské disertační práce. Uloženo: knihovna Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i.
- Šebela, L., Kuča, M. 2004:** Objekt 3/1996 z Mokré (okr. Brno-venkov) a jeho přínos k datování závěru I. stupně kultury s MMK. In: M. Lutovský (ed.): *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí 2003. Sborník referátů z 22. pracovního setkání badatelů zaměřených na výzkum neolitu a eneolitu.* Český Brod - Kounice 23. až 26. září 2003. Praha, 271–285.
- Vích, D. 2012:** Neolitické a eneolitické osídlení severní části Boskovické brázdy. *Archeologie ve středních Čechách* 16, 29–126.

Kontakt

Martin Kuča
Městské muzeum a galerie Knížecí dům
náměstí T. G. Masaryka 40
Cz - 672 01 Moravský Krumlov
muzeum@meksmk.cz